

KAZAK TARİHİ ŞİİRLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Nursulu Kenebayevna DUISSENOVA*
Koigeldiyeva Zauresh ZHASHARALIEVNA**

Özet

Makale, Kazak tarihi şiirlerinin özellikleri hakkındadır. Kazak halkının hayatındaki en zor dönemlerden biri olan XVIII. yüzyıldır. Bu dönem sürekli bir mücadele dönemiydi. Bu dönemde Jungar Kalmıkların saldırısına uğrayan Kazak halkı, “Aktaban shubyryndy, alkakol sulama” adı verilen bir katliama uğradı. Dolayısıyla XVIII. yüzyıl ülke tarihinin en kanlı sayfalarından biridir. Ülkeyi eleştiren zor dönemin gerçekliği, birçok efsanenin - hikayelerin, şiirlerin - çekirdeği haline geldi. Kazak halkı özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin tüm aşamalarından geçmiştir. Tüm hayatlarını at sırtında geçiren Kazaklar, sonsuz büyüklükte bir alanda yaşıyorlardı. Kazak halkının büyük toprakları sağlam tutması kolay olmadı. Tüm Kazak halkı birlik olup dış düşmanlara direnmeseydi halkımız yok edilebilirdi. Halkın yaşadığı irili ufaklı tarihi olaylar manevi mirasa damgasını vurmuştur. Yani insanların hem sevinçleri hem de üzüntüleri onun konuşma sanatına yansımıştır. Kazak halkı, kahramanlığı ve vatanseverliği yüceltmiş, milleti ve vatani için tulpar'a binmiş, bayrağını yükselten kahramanları övmüş, şiirler6 eposlar ve efsaneler yazmıştır. Bu tür destansı şiirlerin bir türü de insanların hayatında özel bir yeri olan tarihi eserlerdir. Çünkü bu grup eserlerin ideolojik içeriği, vatani dış düşmanlardan ve toprak bütünlüğünü korumak ve vatan birliğini güçlendirmektir. Tarihi şiirlerde yer alan tarihi figürlerin (çoğunlukla kahramanlar) kahramanlık imajına bakarak milli ideolojimizi oluşturma ve güçlendirme imkanına sahip olduğuna görüyoruz. Makale, vatan müdafaası için yapılan kahramanlıklardan doğan vatan kavramı (sorunu) ve tarihi türkülerdeki kahramanlık konusunu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Şiirler, Kazak Halkı, Kahramanlık, Vatan, Jungar İstilas.

GİRİŞ

Halkımızın tarihindeki en zor dönemlerden biri olan XVIII yüzyıldır. Bu, sürekli bir mücadele zamanıdır. Jungar Kalmıkların saldırısına uğrayan Kazak halkı, “Aktaban shubyryndy, alkakol sulama” adı verilen bir katliama uğramıştı. Dolayısıyla XVIII. yüzyıl ülke tarihinin en kanlı sayfalarından biridir.

Ülkeyi eleştiren zor dönemin gerçekliği, birçok efsanenin - hikayelerin, şiirlerin - çekirdeği haline geldi. Kazak halkı, özgürlük ve bağımsızlık için savaşan halklardan biridir. Kazak halkı için büyük toprakları sağlam tutmak kolay olmadı. Vatan savunması için kahramanlıklardan doğan tarihi türkülerde vatan kavramı (sorunu) ve kahramanlık ele alınmıştır.

Tüm Kazak halkı birleşip dış düşmanlara karşı savaşmazsa, halkımızın yok olması şaşırtıcı değildi. Halkın yaşadığı irili ufaklı tarihi olaylar manevi mirasa damgasını vurmuştur. Yani insanların hem sevinçleri6 hem de üzüntüleri onun konuşma sanatına yansımıştır. Halkın edebiyat eserleri halkın kahramanlığını ve vatanseverliğini yüceltti, eserde kahramanlar halk ve vatan için tulpar'a bindi, bayrağını yükselten kahramanları övdü.

Bilim adamı A. Baitursynov: “Savaşın eski günlerinde insanlar bedendi ama kahramanlar ruhtu. Bu nedenle kahramanların hikâyesi, halkın canının ve ruhunun hikâyesidir”[s.1,236].

Destani şiir türlerinden biri olan olayın temelini oluşturan tarihi şiirler insanların hayatında özel bir yere sahiptir. Çünkü bu grubun şiirlerinin ideolojik içeriği, vatani dış düşmanlardan ve toprak bütünlüğünü korumak ve vatan birliğini güçlendirmektir. Tarihi şahsiyetlerin (çoğunlukla kahramanların) tarihi türkülerdeki kahramanlık görüntülerine bakarak milli ideolojimizi oluşturma ve güçlendirme imkanına sahibiz.

Aynı zamanda, ülke ruhunu yükseltmek ve halk bilincini aşlamak için tarihi şiirlerin mahiyeti ve sırlarının folklorun gerekleri bağlamında incelenmesi ve değerlendirilmesi ile bilimsel çalışmanın alaka düzeyi belirlenir. Bağımsızlıktan önce bazı tarihî şiirlerin (“Kenesary – Nauryzbai”, “Ablai”, “Beket” vb.) sadece

*Merkez Devlet Müzesi Antropoloji ve Etnoloji Doçenti, Almatı, Kazakistan Cumhuriyeti

**Doktora öğrencisi, L.N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi, Gazetecilik ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, Nur-Sultan, Kazakistan, zauuuuu@mail.ru ORCID:0000-0002-4603-1975.

tek yönlü olarak incelendiği ve yanlış değerlendirildiği de bilinmektedir. Aynı zamanda tarihi türkülerde ülke ve kahramanlığı göz önünde bulundurarak tarihimizi tanırsak, ikinci olarak yeni bir tür destani mirasın, yani gerçek olaylara dayanan tarihi şiirlerin kökenini, gelişimini ve tür doğasını anlayabileceğiz. .

Kazak halkının zengin folklorunun ana kollarından biri de tarihi şiirlerdir. Adından da anlaşılacağı gibi, bu grup şiirlerin özü tarihteki önemli olay ve kişilere dayanmaktadır. Bu nedenle, ülkenin tarihi ve halkının kahramanlığı burada tanınır. Tarihî şiirlerin kaydedilmesi, yayınlanması ve incelenmesinde birkaç kuşak bilim adamının yer aldığı ve değerli görüşler verdiği bilinmektedir.

Tarihi efsanelere ve şiirlere gösterilen ilgi XIX yüzyıla kadar uzanmaktadır. Özellikle dikkat çekici olan, Ç. Valikhanov, V. Radlov, G. Potanin, I. Berezin gibi tanınmış bilim adamlarının eserleridir. Aynı zamanda Kazak halkının bilim adamı Çokan'ın meziyeti de özeldir. “Çokan, Kazak folklorunda tarihi efsanelerin ve hikayelerin varlığını fark eden ilk araştırmacıdır. Pek çok eserinde, yazdığı destansı tarihi şiirin ayrı bir tür olduğundan bahseder, bunlardan bazılarını seçer ve örnekler verir... Hatta “Tarihi Şiir” (“Tarihi Jir”) terimini bile kullanmıştır. Bu nedenle, Çokan, tarihi şiiri, kendi özelliklerine sahip, kahramanlık destanından farklı bir tür olarak değerlendirdi” [2, s. 14], - şeklinde değerlendirmişti akademisyen S. Kaskabasov.

Çokan'ın çağdaşları V.Radlov ve G.Potanin'in eserleri de Kazak folklorunun derlenmesi ve incelenmesinde önemlidir. V. Radlov'un 10 ciltlik “Türk Boylarının Halk Edebiyatı Versiyonları” (1870) adlı eserinin 3. cildinde Abylai Han ve Kenesarı ile ilgili tarihi şiirlerden alıntılara yer veriyse, “Kabanbay Batyr” şiirinin bir versiyonunu G. Potanin [3] tarafından yazılmıştır.

Tarihi şiirlerin derlenmesi ve yayınlanması yukarıdaki bilginlerle başlasa da, tarihi şiirlerin kendine has özellikleri olan ayrı bir tür olarak kapsamlı olarak ele alınması yirminci yüzyıla aittir. Aynı zamanda Ahmet Baitursynulu, 1926'da yayınlanan “Edebiyat Rehberi” adlı çalışmasında, epik şiirleri peri masalları (kahramanlar), tarihi şiirler ve “Tarihi şiirler, tarihte bilinen olaylar hakkında manzum olarak yazılmış kelimelerdir” [s. 1,239] şeklinde bir referans verir.

Akademisyen ve yazar M. Auezov'un bu konuda çok çalışmaları vardır. “Edebiyat Tarihi” (1927) adlı ders kitabının dördüncü bölümünü “Tarihi Şiirler” olarak adlandırdı. Bilim adamı, terimi tarihi bir şiir yerine kullandı. Yine de, tarihi şiirlerin kökeni ve tür doğası hakkında makul sonuçlar çıkarır. Her şeyden önce, tarihi şiirler, ülke hayatında meydana gelen büyük olaylarla bağlantılı olarak doğduklarını söylüyor. “Tarihsel şiirler, her şeyden önce ülke hayatında meydana gelen tarihi bir olaydan doğar. Bu tür eserler belli bir dönemler arasında yer alan tarihi bir çağın şarkısıdır. Ünlülerin hayatı o sırada özel bir etkinliğin ortasında adeta bir el emeği türküsü olacaktır. Tarihi şiirlerdeki kişiler tüm ülke tarafından iyi bilinir ve sevilir” [4, s. 140].

Ayrıca tarihi şarkıların eski kahramanlık destanlarıyla ilişkili olduğu bu eserin özel bir ayrıcalığıdır. Tarihi şiirlerde vatan için ata binen halkın “Batır”larının6 yani kahramanlarının fedakârlığı beyan edilmektedir. Tarihî bir türkünün başlangıçta hikâye şeklinde yayıldığı takdirde, bazen şiirlerin elleriyle ölçüleceğini ve bir şiirde kaybolmayacağını açıklıyor. Ardından bir dizi tarihi şiiri analiz ediyor (“Kenesary-Nauryzbai”, “Isatai-Makhambet”, “Beket Batyr”). Esrede Kazak halkının Rus kolonisi olmasının nedenlerini ortaya

koyar. Birincisi, Kalmukların düşmanlığı, ikincisi, Orta Asya hanlıklarının baskısı ve üçüncüsü, Çarlık hükümetinin Kazakları fethetme niyeti ve Kazakların kendi hanlarına bölünmesi. Kenesarı, İsatai, Beket ile ilgili tarihi şiirlerin içerik ve anlama uygun bir şekilde söylendiğine dikkat çeker. Rusya'nın sömürgeleştirilmesinden sonra ülke yaşanan değişikliklere (iktidar sisteminin çöküşü, çarlık hükümeti tarafından atanan kişilerin egemenliği, Kazak topraklarının satın alınması, siyahların yerleşimi, kalelerin inşası) odaklanır. , vb.). Bu koşullardan dolayı tarihi şiirler doğdu ve ikinci olarak şairlerin eseri olarak şiirler olduğu sonucuna varıyor.

M. Auezov daha sonra bu konuya geri dönerek, tarihi şiirlerin tür olarak kahramanlık ve aşk şiirlerinden farklı olduğunu kanıtlayarak, tarihi şiirlerin ayrı bir tür olduğunu açıklığa kavuşturdu. “Kazak destanı kahramanlık türküleri ve aşk şiirlerinin yanı sıra tarihi şiirler açısından da zengindir. Bu şiirler özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda popülerdi.

Hem eski hem de sonraki dönemlerdeki tüm bu şiirler açık tarihsel olaylara dayanmaktadır ve ana karakterler tarihte olmuş insanlardır. Şiirlerin yazarları genellikle bu olayların görgü tanığıdır. Yazarlar gördüklerini ve yaşadıklarını zamanında anlatırlar” [s. 5,75-76] Bu, derin bilgiye sahip bir araştırmacının değerli bir bağıdır.

Halel Dosmukhamedov, Kazak halk edebiyatı üzerine bir eserinde (Kazak halk edebiyatı. Kısa deneme. Taşkent. 1928,) destan türkülerini üç türe ayırır: kahramanlık şiirleri, tarihi şiirler ve lirik şiirler. Destani şiirler arasında Kobylandy, Alpamys, Edige, Orak-Mamai, Karasai-Kazi, Er-Targyn esreleridir. Tarihi şiirler: Kenesary, Isatai, Beket hakkındadır ve lirik şiirler ise “Kozy Korpesh-Bayan Sulu”, “Kyz Zhibek”, “Aiman-Sholpan” ve diğerleri hakkındadır. [s. 6,26,27].

Bu aynı zamanda, başta Kazakların Jungarlar ve Rus egemenliğine karşı özgürlüğü için savaşan kişiler olmak üzere belli bir dönemin ünlüleri tarafından tarihi türkülerin (şiirlerin) söylendiği anlamına gelir.

Tanınmış şair Saken Seifullin “Kazak Edebiyatı” (1932) adlı ders kitabında bir dizi epik şiirin tematik analizini yapar. “Tarihi Şiir” teriminden bahsedilmese de, kahramanlık şiirleri ne kadar eskiyse, hikâyenin “mucizeleri” ne kadar azsa, gerçeğe o kadar yakındır [7, s. 299]. Ayrıca “Zhankozha Batyr” (“Yeni Okul”, 1926, № 6) hakkında şiirler yayınladı.

Yazar S. Mukanov, “Ulusal Miras” adlı çalışmasında kahramanlık destanının özelliklerini özetler. Ayrıca daha önceki bilimsel makalelerinden birinde, bazı tarihi şiirlerin kimin söylediği hakkında bilgi verir. Örneğin, K. Baibolov “Er Esimdy” şiirini K. Zhapsarbayev “Kabanbai Batyrdy” şiirini, “Suranshy Batyr”, “Otegen Batyr” gibi tarihi şiirleri önce Süyunbay, sonra Jambyl tarafından söylendiği hakkında bilgi vermektedir [8, s. 496].

Sabit Mukanov 1942'de yayınlanan “XVIII-XIX. Yüzyıl Kazak Edebiyatı Tarihi Üzerine Denemeler” adlı araştırma çalışmasında Kenesarı, Nauryzbai, Isatai, Makhambet, Beket, Alkozha kahramanları hakkındaki şiirlerin sanatsal değerini inceler.

A. Margulan, epik şiirler üzerine önemli eserler yazan bilim adamlarından biridir. Bilim adamı, tarihi şiirleri ayrı bir tür olarak görmese de, destanları menşee dönemlerine göre beş türe ayırmıştır. Dördüncüsü, Jungar

işgaline karşı mücadelede doğan Kabanbay, Bogenbay, Oljabay baturları ve beşinci dönem - hanların, sultanların yönetimi ile bağlantılı olarak doğan Syrym, Isatai, Makhambet, Beket hakkında şiirler içerir [9, s. 75-80].

K. Zhumaliev, tarihi şiirler de dahil olmak üzere epik şiirleri özel olarak ele alan bilim adamlarından biridir. Kazak halkının defalarca ülkeyi savunduğunu, Kızıl Ordu, Jungar Kalmykları gibi birçok düşmanla savaştığını ve bu tür tarihi olaylara dayanan birçok mirasın doğduğunu kaydetti. Erken dönemlerin epik şiirleri, sonraki dönemlerde ise tarihi şiirler olarak sınıflandırılır (bilim adamı bunlara “tarihi şiirler” der).

Yine de tarihi şiirlerin ayrı bir tür olarak değerlendirir ve bunların kahramanlık destanlarından ne kadar farklı olduğuna dikkat çeker. “Kazak sözlü edebiyatındaki tarihi şiirlerin çoğu, ülke hayatındaki tarihi olaylarla yakından bağlantılıdır. Hikâyenin sadece genel gerçeği değil, benzer bazı durumlar da tarihsel verilerle tutarlıdır. Olaylara katılanların isimlerinin o dönemde gerçek olduğunu, bu mücadelelerde yer almış kişilerin isimlerinin tarih boyunca tespit edilmesi zor değildir. Bunu özetlersek, tarihi şiirlerin özelliklerini bulacağız” [s. 10.221], - yazıyor.

Buradan çıkarılması gereken sonuç, araştırmacının tarihi şiirleri ayrı bir tür olarak ele alması ve özelliklerini göstermesidir. Tarihi şiirler belirli bir dönemdeki hayatın gerçeklerinden -tarihi olaylardan- yola çıkarak doğar ve şekillenir.

KAYNAKLAR

- Auezov M. (1991). Adebiet Tarihi. - Almatı: Ana tili, - 240b.
- Auezov M. (1962). Uaqıt Jane Adebiet. - Almatı: QKAB, - 427b.
- Baytursinov, A. (1989). Şığarmaları.-Almatı: Jazuşı, - 320b.
- Dosmuxamedov H. (1991). Alaman. - Almatı: Ana tili, - 240b.
- Jumaliev Q. (1958). Qazaq Éposı Men Adebiet Tarihının Maseleleri.- Almatı: QMKAB, – 403 b.
- Margwlan A. (1946). O Haraktere İ İstoriçeskoy Obuslovlennosti Kazahskogo Éposa // İzvestiya Kaz. FANSSSR. - seriya istoričeskaya, - № 2.
- Muqanov S. Halıq adebiyeti. - Almatı: Qazaqstan, 1974; ösu joldarımız.- Almatı: QMKAB, 1960; Qazaqtın XVIII-XIX Ğasırlarındaĝı Adebiet Tarihınan Oçerakter.- Almatı: Arıs, 2002.- 272b.
- Qasqabasov S. (1979). Tarihi Jırlardıń Zerttelui Men Janrlıq Sipatı // Qazaq Tarihi Jırlarının Maseleleri. - Almatı: Ğılım, - 312.b.
- Radlov V. (1972). El Qazınası - Eski Söz. - Almatı: Ğılım, 1994; Kazahskiy folklor v sobranni G.N. Potanin. - Almatı: Ğılım
- Seyfullin S. Şığarmalar. (1964). Almatı: QKAB. - 6 - T.-45OB.